

# Ti år med Fortid og Nutid

Af Roar Skovmand

## 1. Det var Finks ide

For en nybagt og nygift kandidat fra 1935 var det en uimodståelig fristelse ved siden af den noget usikre beskæftigelse ved Nationalmuseet at påtage sig andre lønnende og lønnede opgaver. Derfor blev det den 2. februar 1936 indført i min dagbog at professor Knud Fabricius havde ønsket mig til lykke. Det var sket ved en frokost på Københavns Rådhus i anledning af et værk som Foreningen Norden ville udgive og hvor jeg havde lovet at medvirke. Fabricius var kommet hen til mig og havde sagt: »Til lykke, kære S., med at De nu skal være sekretær i Dansk historisk Fællesforening.« Knud Fabricius havde selv været foreningens første sekretær og havde nu i mange år været dens formand. Og det var i ugen før på et bestyrelsesmøde blevet vedtaget at jeg skulle afløse magister J. O. Bro-Jørgensen som foreningens sekretær. I mit korte dagbogsnotat stod tilføjet: »Det er oprindelig Finks ide.«

Og den måtte være lanceret af stud.mag. Troels Fink i efteråret 1935. Allerede den gang blev der lyttet til hans råd. I november havde Bro-Jørgensen skrevet til Fabricius at han nu ønskede at samle sig om sine videnskabelige studier og derfor måtte afgive sekretærposten. Der var også brug for en afløser der »i langt højere grad end jeg har gjort det« kunne »følge med i Amtssamfundenes og Museernes Arbejde«. Hvorefter han henviste til mig som han »tilfældigvis« havde fået anbefalet som egnet emne til posten.

Når jeg på forhånd havde erklæret mig villig til eventuelt at påtage mig dette hver skete det nok for en del af økonomiske grunde. Vi havde lidt letsindigt lejet os ind i en dejlig, men dyr lejlighed. Jobbet var efter tidens forhold pænt honoreret. Det gav i årets løb noget mere end en ung museumsassistent

kunne påregne i en enkelt måned. Men dette var ikke afgørende. Jeg havde andre indtjeningsmuligheder »ved siden af«, trods arbejdsløsheden der ellers ramte nyudklækkede kandidater hårdt.

Nej, jeg fandt simpelthen udsigten tiltrækkende. Det samspil mellem videnskab og folkeoplysning som Dansk historisk Fællesforening formidlede, ikke mindst ved sine årsmøder hvor der var lejlighed til at udveksle erfaringer mellem fagfolk og amatører, fandt jeg ideelt, og foreningens tidsskrift *Fortid og Nutid* mente jeg kunne trænge til en ansigtsløftning. Det ville jeg gerne bidrage til.

I format og omfang var det et beskedent tidsskrift. Helt fra begyndelsen i 1914 havde det bragt otte ark årligt, redigeret af sekretæren under medvirkning af magister Chr. Axel Jensen fra Nationalmuseet og en anden forsker, fra 1921 Stednavneudvalgets leder Gunnar Knudsen. Med deres mangeårige erfaring måtte disse to mænd have krav på stor respekt og hensyntagen fra min side. Når det gjaldt magister Jensen faldt det mig på forhånd let. Jeg var knyttet til den samme afdeling på Nationalmuseet som han, og jeg nærede dyb hengivenhed for ham. Hvad Gunnar Knudsen angik havde Bro-Jørgensen, da jeg over for ham havde røbet mine planer vedrørende tidsskriftets fremtid, allerede i april 1936 skrevet til mig at jeg udmærket »kunne gå løs på« Knudsen »uden særlige formaliteter«.

## 2. Anmeldelserne

Begge medredaktørerne gik også straks med på mit krav om at alle bøger fremtidig skulle tilsendes sekretæren og derefter fordeles til de anmeldere redaktionen i hvert enkelt tilfælde udså. Tidsskriftet havde ganske vist i mine

forgængeres tid af og til bragt enkeltanmeldelser af bøger der var særlig grund til at fremhæve, men det havde mildt sagt haft et tilfældigt præg. Hovedvægten havde siden 1927 ligget på omfangsrige oversigtsartikler om »litteratur vedrørende almuekultur og folkeminder« og om topografisk litteratur. Ikke mindst den første rubrik, skrevet af autodidakten August F. Schmidt, var mig en torn i øjet. Jeg fandt hans bidrag ukritiske og overfladiske, og heri var magister Jensen ganske enig med mig. Men det var arvegods som Gunnar Knudsen holdt sin hånd over. Da kaptajn Otto Smith, der var mere habil som generalanmelder af den topografiske litteratur, døde i 1939 og kun i et enkelt hefte blev afløst af Gunnar Olsen, kom August F. Schmidts oversigter til at stå helt alene – hvad også magister Jensen fandt uholdbart. Men jeg måtte trækkes med ham til 1942.

Principielt var jeg dog ikke modstander af oversigtsanmeldelser. Allerede i 1940 havde jeg – med varm tilslutning fra magister Jensen – opfordret den unge arkæolog C. J. Becker til hvert andet år at lave en oversigt over litteratur om Danmarks forhistorie med Brøndsteds netop afsluttede trebindsværk om Danmarks oldtid som udgangspunkt. Det påtog han sig fra 1941 – og fortsatte dermed gennem tredive år. Det var nyttigt alene af den grund at litteratur om forhistorisk arkæologi ikke blev systematisk anmeldt andetsteds, men også på grund af Beckers overblik og modne dømmekraft. Hans oversigter faldt ganske i tråd med mit ønske: at skabe et tidsskrift der som helhed var præget af kvalitet.

Den plads som de to Smidter optog af tolvte binds 16½ ark – der kom i 1937–38 – omfattede 3½ ark sat med kompres, og det gav kun plads til 2½ ark anmeldelser af enkeltværker. De var til gengæld håndplukkede. Hver eneste skal nævnes her i kronologisk rækkefølge: Therkel Mathiassen anmeldte geologen V. Nordmanns bog om menneskets indvandring til Norden, Ellen Andersen Sigfrid Svenssons »Skånes folkdrakter«, F. Skrubbeltang Albert Olsens og Hans Jensens konkurrencebøger om Danmark-Norge i det 18. århundrede, Johannes Brøndsted

Gudmund Hatts folkeoplysende bog om landbruget i Danmarks oldtid, Axel Steensberg H. P. Hansen-Hernings »Løb og løbbinding« og et engelsksproget værk af Gösta Berg om slæder og vogne, C. J. Becker Carl S. Petersens forskningshistoriske bog om den nordiske arkæologiske barndom »Stenalder, Bronzealder, Jernalder«, Søren Alkærsig N. H. Jacobsens disputats om skibsfarten i det danske vadehav, Holger Hjelholt Axel Garboes bog om Agersø og Omø, Troels Fink Franz von Jessens nye håndbog i det slesvigske spørgsmåls historie, og selv anmeldte jeg dri-stigt første bind af Brøndsteds Danmarks Oldtid. Hertil kom en oversigtsartikel – af de gode – skrevet af Johannes Lomholt-Thomsen om den litteratur om reformationen i Danmark som jubilæet i 1936 havde givet anledning til. Den linie som her var udstukket: at opfordre de kyndigste kræfter til at skrive kort og klart om nye, helst skelsættende eller banebrydende bøger, den søgtes siden fastholdt.

Også i det næste bind, fra 1939–40, blev der levnet 2½ ark til anmeldelser, denne gang skrevet af C. O. Bøggild Andersen, Bro-Jørgensen, Margrethe Christiansen, Troels Fink, Johan Hvidtfeldt, Chr. Axel Jensen, H. Lausten-Thomsen, Axel Steensberg og Kjeld Winding. To af disse anmeldelser, Margrethe Christiansens om bøger af Ellen Andersen og Margrethe Hald – og Lausten-Thomsens om J. S. Møllers bog om »Moder og barn i dansk folkeoverlevering«, var Chr. Axel Jensen ikke begejstret for. Det vidnede om hans sikre sans for den stil og tone der hørte hjemme i dette tidsskrift. Men den kunne man ikke altid på forhånd sikre sig at de forfattere, der var opfordret til at skrive, havde blik for. Trods betænkelighederne blev disse anmeldelser optaget i tidsskriftet.

### 3. Striden om vider og vedtægter

Værre var det med Johan Hvidtfeldts anmeldelse. Den unge arkivar havde behandlet en udgivelse som August F. Schmidt havde lavet af de gamle landsbyers vider og vedtægter. Det var en fortsættelse af de fire bind Poul Bjerger og Thyge Søgaard tidligere havde

fået trykt. Inden jeg kom til roret havde August F. Schmidt søgt Fællesforeningen om støtte til fortsættelsen. Den var lovet ham, men på betingelse af at han først indsendte og fik godkendt en udførlig plan om udgivelsesprincipperne. Den var indsendt, men ikke i en tilfredsstillende form. Og da han omsider indsendte det færdige manuskript fandt dr. Hjelholt som medlem af bestyrelsen det aldeles uanvendeligt. Han måtte bestemt fraråde at Fællesforeningen gav det støtte. Og det blev overdraget den nye sekretær at meddele Schmidt at bestyrelsen ikke ville støtte udgivelsen af hans vider og vedtægter. Det gjorde han næppe særlig nænsomt.

Da bogen alligevel kom ud i 1938 fik jeg overtalt Johan Hvidtfeldt til at anmelde den i Fortid og Nutid. I sit manuskript kritiserede han sagligt, men skarpt August F. Schmidts udgivelsesmetoder eller rettere mangel på samme. Jeg sendte anmeldelsen til medredaktørerne. Da Gunnar Knudsen havde læst den erklærede han at den kunne ikke optages i tidsskriftet, da den fældede staven over en udgivelse som bestyrelsen tidligere havde anbefalet. Det var nu en sandhed med modifikation, og magister Jensen holdt på at Hvidtfeldts anmeldelse måtte optages. Begge medredaktørerne var dog enige om at anmeldelsen måtte forelægges for den samlede bestyrelse. Den blev rundsendt og derefter behandlet i et bestyrelsesmøde den 1. maj 1939. Her var der enighed om at vel skulle anmeldelsen optages, men man pålagde redaktøren at få forfatteren til at mildne dens form. Det skete, og allerede 4. maj sendte Hvidtfeldt mig hvad han kaldte »den barberede pudel«.

Endnu i samme måned blev Hvidtfeldts anmeldelse trykt i tidsskriftet. Og omgående kom der et harmdirrende svar fra August F. Schmidt. Det havde en sådan form og et sådant indhold at jeg nægtede det optagelse. Jeg anførte principielle grunde, men begik den fejl ikke at rådføre mig med medredaktørerne. August F. Schmidt ville ikke give op og klagede til Gunnar Knudsen over min handling. I al oprigtighed meddelte han mig Knudsens reaktion, idet han citerede: »Anmeldelsen i Fortid og Nutid har jeg proteste-

ret imod. Jeg opnaaede ogsaa, at den kom til at cirkulere i Bestyrelsen, og at denne tog Stilling til Optagelsen, men jeg var syg den Dag, Bestyrelsesmødet blev holdt. Det blev vedtaget at faa Forf. til at stryge nogle slemme Ting, hvilket forhaabentlig ogsaa er sket. . . Men disse unge Historikere er Folk, som farer voldsomt frem. Der er ikke andet at gøre end at svare igen, synes jeg, og eventuelt føre Krigen over i Fjendens Land. Men De er jo en modig Mand, som nok ved at svare for Dem!«

Således opmuntret sendte August F. Schmidt mig påny sit svar, men stadig i en sådan form, så han måtte have det tilbage. Nu klagede Schmidt for anden gang til Gunnar Knudsen, og efter sommerferien hvor jeg havde været udenlands fik jeg et bekymret brev fra magister Jensen. Han forstod nok min vægring ved at tage Schmidts svar, men det burde have været forelagt medredaktørerne. Det erkendte jeg og svarede at nu måtte de træffe afgørelsen. Det førte til at Gunnar Knudsen skrev til Schmidt og bad ham mildne sit svar, men da jeg fik det kunne jeg ikke øjne nogen væsentlig ændring – og han fik det i hovedet igen.

Kort efter sendte August F. Schmidt mig sin obligate oversigtsartikel som straks gik videre til medredaktørerne. Magister Jensen fandt den så ringe at han skrev at det nu nok var bedst »at Schmidt faar et pænt concilium abeundi til næste Aar« (råd om at forsvinde).

Næste år begyndte med et bestyrelsesmøde hos professor Fabricius den 4. januar 1940. Siden jeg i efteråret 1937 var blevet lærer på Askov Højskole måtte juleferien udnyttes dertil. På trappen op til provstejligheden på Regensen betroede magister Jensen mig at Gunnar Knudsen var meget vred på mig. Og næppe var mødet begyndt – i professor Fabricius' formandstid var der aldrig dagsorden – før Gunnar Knudsen tog ordet og påtalte at »en viss ung højskolelærer« havde taget sig den frihed uden mandat fra sine medredaktører at afvise en fortjenstfuld medarbejders berettigede svar på »et bundretfærdigt og gement Angreb«. Fremtidigt måtte der tilsendes medredaktørerne korrektur af alle indlæg, og retningslinierne for tidsskriftet

måtte behandles på særlige redaktionsmøder. Jeg indrømmede at jeg havde handlet overilet, men det var sket for at hævde tidsskriftets kvalitet og anseelse. Hertil bemærkede formanden, professor Fabricius, at man virkelig måtte stille sig det spørgsmål om August F. Schmidt fortsat kunne medvirke ved Fortid og Nutid. Magister Jensen gav ham ret heri, men det var en sag der måtte afgøres af den samlede redaktion.

Opgøret havde rensset luften. August F. Schmidt fik optaget sit svar i næste hefte, efterfulgt af en replik fra Johan Hvidtfeldt. Der blev fra nu af – trods de vanskelige rejseforhold under besættelsen – afholdt jævnlige redaktionsmøder i København, det første i magister Jensens hjem ved Søndermarken, det næste hos Knudsens i Charlottenlund, de følgende på Nationalmuseets restaurant og andre steder i hovedstaden. De fik altid et hyggeligt og fordrageligt forløb. I resten af min redaktørtid var der ingen kurrer på tråden inden for redaktionen.

Man kan bagefter spørge om jeg ikke havde givet August F. Schmidt for hård en medfart. Engang i 1938 havde han skrevet til mig: »Når man som jeg skriver Bøger under Af-savn og ellers i enhver Henseende bliver holdt ude fra det folkelige Arbejde, jeg i min Ungdom uddannede mig til, er det for hårdt også at blive hånlig og uretfærdig anmeldt i Tidsskrifter.« August F. Schmidt var en flittig og belæst forfatter. I sin artikel om ham i det nye biografiske leksikon oplyser Claus Bjørn at hans forfatterskab nåede op på mere end 80 »selvstændige publikationer« og langt over 5000 artikler, mange af dem med oplysninger af værdi. Men så usystematisk han behandlede sine emner skulle han nu aldrig have fået indgangskort til Fortid og Nutid.

#### 4. Artiklerne

I tidsskriftets første hefte i 1914 havde den daværende redaktion med Knud Fabricius i spidsen fremlagt sit program. Det bestod af fem punkter: 1) »Korte, sammenfattende Vejledninger og Udsigter over den kulturhistoriske Forsknings nuværende Tilstand. . .« 2)

Meddelelser fra museer, biblioteker og arkiver om nyfund og nyordninger. 3) Anmeldelser, især af værker der kan tjene som forbilleder for lokalhistoriske arbejder. 4) Drøftelser mellem amtssamfundene om fælles opgaver. 5) Meddelelser fra omverdenen, især Norden og Tyskland, vedrørende lokal- og kulturhistorie.

Blandt disse felter fandt jeg det rimeligt at lægge særlig vægt på det første og det tredje. Hvad det andet felt angik var magister Jensens beretninger om Nationalmuseets anden afdeling og beretningerne fra Folkemuseet (nu 3. afdeling) forbilledlige, men de tog megen plads og var opgivet før min tid, på en viss måde erstattet af Nationalmuseets Arbejdsmark fra 1928. Det fjerde felt måtte fortrinsvis behandles i artikelform, men kunne også afspejles i mere udførlige mødereferater, det femte i anmeldelser.

Jeg syntes dog nok det første felt var blevet lovlig snævert afgrænset i 1914. Men jeg ønskede ikke at skræmme mine medredaktører med revolutionerende planer. Langs afsted ville jeg udvide artiklernes rækkevidde. Til det første hefte jeg redigerede, for året 1936, havde min forgænger opsparet to ark, og dem fik jeg Gudmund Hatt til at indlede med en spidsartikel om Oldtidens landsby i Danmark, bygget over hans egne epokegørende udgravninger af jyske jernalderhustomter. De var plantegnet med Axel Steensbergs streg – hvilket burde være anført i forbindelse med artiklen. Den kom året før Hatts egen bog om »Landbrug i Danmarks Oldtid«, og jeg syntes selv det var flot at kunne søsætte det første hefte under min redaktion med et bidrag hvor en af tidens største arkæologiske landevindinger blev belyst af dens egen opdager og udgraver.

Men jeg var også lumsk tilfreds med at denne artikel fra tidens førende videnskabsmand på dette felt blev efterfulgt af en indsendt artikel fra en højt begavet amatørarkæolog om et beslægtet emne. Den handlede om »Oldtidsboplads og Nutidsplantevækst« og var forfattet af en vestjysk landsbylærer som jeg siden skulle få et nært samarbejde med i bestyrelsen for Ribe Amts historiske Samfund – H. K. Kristensen i Lunde. Det var en vel-

skrevet artikel, bygget på egne undersøgelser og anbefalet af Hatt til optagelse i tidsskriftet. Men den var ledsaget af en noget ubehjælpssom planskitse som jeg foreslog skulle rentegnes af Steensberg. Det skete, og det glemte H. K. Kristensen mig aldrig. Han kunne være blevet fornærmet, men han var rørende taknemlig for denne beskedne håndsrækning.

De følgende artikler var gengivelser af foredrag om »Lutherdom og Kirkekunst«, holdt i radioen af magister Jensen, og om »Resens Atlas Danicus«, holdt ved Fællesforeningens eget årsmøde i Næstved 1936 af Gunnar Knudsen. Alle artiklerne blev trykt med skudt korpus. Det var kun anmeldelserne og mødereferaterne der måtte tøjres med kompres.

## 5. Opgør med dr. Hjelholt

I det næste hefte – der udkom i april 1937 – skyldtes de vigtigste bidrag Holger Hjelholt, om den nylig stedfundne dansk-tyske arkivudveksling, og Axel Steensberg, om »Danske Plovtyper i Oldtid og Middelalder«. Men heftet kom til at fylde seks ark. Det gav den bekymrede kasserer i foreningen, dr. Hjelholt, anledning til i et brev til redaktøren at beklage at der nu kun blev to ark tilbage til det hefte der skulle udsendes med opkrævning til abonnenterne. »Men forhåbentlig vil De ikke ruinere mig aldeles«, sluttede han brevet. Fra det sommerhus ved Næsby Strand hvorfra jeg deltog i udgravningerne på Trelleborg svarede jeg:

»Jeg kan ikke undertrykke en vis Skuffelse over, at De i Stedet for at glæde Dem over dette smukke Hefte med de mange fortrinlige Bidrag med Deres eget i Spidsen og livligt, underholdende og oplysende Billedstof – allerede sørger over dette Efteraarshefte; hvad Opsparingen angaar, er det naturligvis sandt, at jeg kun har sparet  $\frac{1}{4}$  Ark, men til Gengæld leverede min Forgænger i Embedet (for 1935) kun 6 Ark, hvor han skulde have leveret 8; saa jeg vilde nærmest opfatte Situationen saadan, at jeg maa se at oprette, hvad han i saa Henseende har forsømt, og indhente det manglende. Saa vil Foreningens Kasserer ved

Aarsmødet kunne pege paa dette indholdsrige Bind og sige: Vel er imod Forventning desværre Dr. Bobés planlagte o.s.v. ikke blevet til noget. . . men saa har vi dog publiceret »F. og N.«, – saa vi laver dog noget! (stort Bifald). – Det vilde være nedrigt af mig, om jeg tænkte paa at ruinere Dem. Jeg vil ikke ruinere nogen, men derimod berige – ved de gode Medarbejderes Hjælp – Læseverdenen. . . Kunde det ikke tænkes, at man kunde opfatte Bestemmelsen om de 8 Ark lidt elastisk, som = gennemsnitlig 8 Ark, saa man i Stedet for at hugge en Hæl og klippe en Taa, lod Tidsskriftet afspejle aktuelle Forhold, Flid og Dovenskab, alt eftersom de gør sig gældende. P.t. tilsyneladende Flid! – . . .«

Da det kom til stykket blev den frygtede overskridelse beskeden, kun på et halvt ark. Jeg husker ikke om det var ved denne lejlighed eller senere at dr. Hjelholt – der havde sit kontor ved siden af Rigsarkivets læsesal – kom hen til mig der tilbragte en stor del af min fritid med studier på læsesalen. Med dyb og langsom stemmeføring lød det: »Kandidat S., må jeg indbyde Dem til et måltid sammen med mig?« »Ja, tak, det var pænt af Dem, dr. H., men hvor skulle det være?« »Ja, har De et forslag, – jeg havde tænkt mig K.F.U.K.« Jeg dristede mig til at foreslå et mindre ydmygt sted, og det blev det. Ved en anden lejlighed, et årsmøde der blev afsluttet med udflugt til Eremitagen og efterfølgende frokost på Beaulieu ved Springforbi, var dr. Hjelholt selv forhindret i at være med, men tillidsfuldt havde han overdraget mig at vikariere som kasserer. Både under selve mødet og ved et forudgående kursus havde Gunnar Knudsen gjort en påskønnelsesværdig indsats, og jeg skønnede at vi begge fortjente at få et glas akvavit på foreningens regning. Jeg var jo da kasserer for en dag. Da jeg nogle dage senere afleverede kvitteringen til dr. Hjelholt på Rigsarkivet blev han meget misfornøjet: »At De, kandidat S., får et glas efter alt hvad De har gjort, det er i sin orden, men at hr. Knudsen, hvis formuesomstændigheder jeg kender, ikke kan betale sin snaps selv, det finder jeg ikke rimeligt.« Selvfølgelig tilbød jeg at betale hr. Knudsens genstand, men det fik jeg dog ikke lov til.

## 6. Opgør med dr. Brøndsted

I juni 1937 fandt det sjette nordiske arkæologmøde sted i Danmark. Dr. Brøndsted der ledede mødet ønskede ikke noget traditionelt indendørs møde, men bestilte busser til at køre deltagerne rundt i landet for at vise dem de epokegørende udgravninger der netop var kommet i gang i disse år: steder som Trelleborg, Ladbyskibet og Borremosefæstningen. Forinden var der dog en enkelt dag foredrag på Nationalmuseet. På turen rundt i landet blev deltagerne rundeligt beværtet i de store byer, f.eks. i Randers med en menu á la den nyopdagede Gudenåkultur. Men Aalborg var en skuffelse. Der så vi dr. Brøndsted sidde ved siden af en halvsur borgmester der kun serverede øl til anretningen. Så rejste dr. Brøndsted sig pludselig og, henvendt til borgmesteren ved sin side, mindede han højlydt om at det var en værdig syssel for arkæologer at finde begravede byer. Borgmesteren nikkede, – han følte nok at der nu kunne trænges til lidt underholdning for at lette den trykkede stemning. Dr. Brøndsted vendte sig påny mod værten med et beklagende blik i ølglasset: »Ak – hva vi to skal finde på i aften?« Løsningen kom med et brøl fra salen i Kilden: AKVAVIT! Nu havde borgmesteren intet valg, og stemningen var reddet.

Jeg deltog med iver i hele mødet, og efter foredragene i København havde jeg fra to af foredragsholderne sikret mig deres manuskripter til Fortid og Nutid. Der var vel næppe chance for at de kunne blive trykt andre steder, og de var netop ved deres korthed – det var 20 minutters foredrag – og ved deres klarhed velegnede til orientering for tidsskriftets læsere. Derfor fik efterårsheftet 1937 igen et arkæologisk indslag: Først Therkel Mathiassens foredrag om ældre stenalders problemer, dernæst H. C. Broholms studier over Danmarks bebyggelse i ældre bronzealder. Derefter fulgte andre artikler der sikrede balancen i heftet, om Videnskabernes Selskabs arkivkommission og om den nye fredningslov.

Jeg blev derfor noget overrasket, da dr. Brøndsted ved et påfølgende møde i Oldskriftselskabet kom hen til mig og med et

gennemtrængende blik spurgte mig: »Hør, min herre, vil De gøre Fortid og Nutid til et arkæologisk tidsskrift?« Det var jo ikke netop tonen fra Aalborg. Jeg måtte erkende at jeg burde have sikret mig hans billigelse som nordisk kongresleder inden jeg kaprede de to foredragsholdere. Måske havde det været Brøndsteds tanke at foredragene skulle indgå i en trykt beretning om mødet. Og nu var de gået til et tidsskrift af provinsielt tilsnit. Siden mit rusår havde jeg gjort tjeneste ved Nationalmuseet, haft arkæologisk speciale hos dr. Brøndsted, og han havde betroet mig at lave engelsk index til sit tidsskrift »Acta Archæologica«. Det var en køn måde at gengælde hans tillid på. Jeg forsikrede ham at jeg herefter nok skulle holde mig på måtten. Og dermed var det gode forhold mellem mester og lærling genoprettet.

## 7. Medarbejderne

Ser man tilbage på de i alt elleve årgange af tidsskriftet jeg har redigeret vil man bemærke at dets medarbejderstab består af to adskilte aldersgrupper. Det må indskydes at langt de fleste bidrag var bestilt arbejde – og bestilt af redaktøren. De to medredaktører fandt sig uden at kny i at jeg valgte stoffet og forfatterne, selv om de ind imellem på redaktionsmøderne selv kom med ideer og fik alle indlæg sendt til bedømmelse – eller så godt som alle indlæg. Der kunne undertiden være grænser for hvor længe Nielsen & Lydiches trykkeri kunne vente når tidsskriftet skulle ud inden en vis frist. Især over for indlæg der ikke var bestilte kunne det være en behagelighed for redaktøren, hvis de ikke duede, at henvise til medredaktørernes afvisende holdning. I et par tilfælde – der begge indtraf under besættelsen – afviste jeg dog uden at spørge medredaktørerne artikler. Den ene indeholdt en også i situationen betænkelig kritik af Hal Kochs værk om Danmarks kirke i den begyndende højmiddelalder. Den anden var skrevet af den indsigtfulde præst Svend Zachariassen og kritiserede Poul Nørlunds fremstilling af den liturgiske baggrund for de romanske kalkmalerier i hans og Egmont Linds værk herom som utilstrækkelig. Det var

nok forkert at jeg på egen hånd afviste disse artikler, og forfatterne tog mig det ilde op.

Skellet mellem de to nævnte aldersgrupper sætter jeg ved år 1900. Af de 48 artikler der blev trykt i Fortid og Nutid gennem disse elleve år – og her er det festskrift til Knud Fabricius der kom i 1945 og indgik i tidsskriftet ikke medregnet – var 23 skrevet af 20 forfattere født før 1900, 25 af 20 forfattere født i året 1900 eller senere.

Blandt de 20 »ældre« forfattere skal først nævnes foreningens to formænd i min tid, Knud Fabricius og Poul Nørlund. Inden for den gruppe der dækkede arkivområdet og landbohistorie: Holger Hjelholt, Axel Linvald, Hans Knudsen, H. H. Fussing og J. Ewens. Forhistorien var i de ældres gruppe repræsenteret af Therkel Mathiassen, H. C. Broholm, Margrethe Hald og Gudmund Hatt. Andre væsentlige felter var dækket af Chr. Axel Jensen, Gunnar Knudsen, botanikeren Knud Jessen og historikeren Albert Olsen – der som den første slog til lyd for oprettelse af et lokalhistorisk institut i 1942–43. Uden for videnskabsmændenes kreds var der artikler af de kyndige lokalhistorikere H. K. Kristensen og Albert Thomsen, af sønderjyden, amtslæge H. Lausten-Thomsen og af ingeniøren Vilhelm Marstrand der selv troede han var en stor videnskabsmand og gjorde tilværelsen besværlig for redaktøren. Endelig skal nævnes skolemanden W. Bracher der ihærdigt slog på tromme for samspil mellem skole og museum.

Men over halvdelen af artiklerne var skrevet af folk født i eller efter året 1900. De var altså knap nok landstingsvælgere i det år hvor jeg trådte til. I hvert fald havde ingen af dem haft lejlighed til at udnytte valgret til landstinget. Af de 20 unge forfattere tilhørte otte den såkaldte »historikergruppe« ved hvis hyppige møder historiske problemer var blevet gennemdrøftet. Under besættelsen var det denne gruppe der tog initiativet til den folkeoplysende serie »Vi og vor Fortid« og planlagde Historikergruppens Danmarkshistorie. Mon ikke deres bidrag til Fortid og Nutid har virket som en slags forskole hertil? De der skrev artikler til tidsskriftet skal nævnes her i alfabetisk orden: Troels Fink, Johan Hvidt-

feldt, Sigurd Jensen, Gunnar Olsen, Holger Rasmussen, Sigvard Skov, Fridlev Skrubbeltang og Axel Steensberg. Uden for denne kreds var der »unge« artikler af geologen Werner Christensen, skole- og museumsmanden Niels A. Christiansen, historikeren Albert Fabritius, stednavneforskeren Kristian Hald, etnologen Ella Jensen, etnologen Svend Jespersen, Poul Møller fra Arkivkommissionen, H. Norling-Christensen fra Nationalmuseet, lokalhistorikeren P. Rønn Christensen, Helge Søgaard fra Den gamle By, historikeren Frantz W. Wendt og landbohistorikeren Ole Widding.

Når det gjaldt anmeldelserne var de unges overvægt mere markant. I de år hvor jeg redigerede tidsskriftet rummede det 91 enkeltanmeldelser. Af dem var de 30 skrevet af 15 forfattere født før 1900, 61 eller mere end det dobbelte af 22 forfattere født i året 1900 eller senere. Ældst blandt de unge var atter her Fridlev Skrubbeltang der havde bidraget med syv anmeldelser. Født i samme år som han var folkemindeforskeren Inger Margrethe Boberg der kun stod for en enkelt – og skarp – anmeldelse af Lukmans skjoldungedisputats. Blandt »ældre« anmeldere havde Chr. Axel Jensen skrevet ikke mindre end 6 anmeldelser, Holger Hjelholt 4. Desuden var der anmeldelser af de solide lokalhistorikere Søren Alkærsig, C. Klitgaard, H. K. Kristensen og Albert Thomsen, af arkæologerne Johannes Brøndsted og Therkel Mathiassen, af historieprofessoren C. O. Bøggild-Andersen om skriftlæsningsbøger, og endvidere af den højtansete svenske økonomiske historiker Eli F. Heckscher, af kirkehistorikeren P. Severinsen, Ellen Andersen fra Nationalmuseet, kulturgeografen C. G. Feilberg og endelig af Lausten-Thomsen og Margrethe Christiansen fra Grundtvigs Højskole på Frederiksborg.

Men det var de unge der dominerede, især Historikergruppens folk. Af dem var der ikke mindre end 13. Det var, igen i alfabetisk orden, og hvor der er mere end én anmeldelse er tallet anført i parentes: Troels Fink (5), Hal-kjær Kristensen, Johan Hvidtfeldt (5), Sigurd Jensen, Hans Lassen (2), Johs. Lomholt-Thomsen (3), Gunnar Olsen(2), Holger Ras-

mussen, C. Rise Hansen (2), Skrubbeltrang (som nævnt 7), Roar Skovmand (8), Axel Steensberg (9) og Kjeld Winding (2). Når redaktøren selv har så højt et tal, skyldes det at han, når redaktionen skulle afsluttes, tit manglede en side eller to i at fylde arket ud, og så måtte han under pres fra trykkeriets leveringsfrist gøre det selv. Så valgte han en eller flere bøger fra det felt hvor han følte sig nogenlunde på hjemmebane. Der var altid nogle at vælge imellem blandt de efterhånden mange bøger der blev tilsendt fra forlagene og som nu alle blev opført på en ny bogliste på omslagets inderside.

Uden for Historikergruppens kreds var der ni anmeldere blandt de unge. Inger Margrethe Boberg er allerede nævnt, og hertil kom enkeltanmeldelser af C. J. Becker (5), Bro-Jørgensen, navneforskerne Rikard Hornby og Chr. Lisse, museumsmanden Svend Larsen, historielæreren Erik Lund, museumsmanden H. D. Schepelern og Frantz W. Wendt:

En særstilling inden for de årgange jeg redigerede indtog det festskrift der i august 1945 blev overrakt foreningens medstifter og Fortid og Nutids første redaktør Knud Fabricius på hans 70-årsdag. Her havde det været mig om at gøre at få hvervet en række af de lokale foregangsmænd der havde gjort en indsats inden for Fællesforeningens rammer. Ja, det var kun mænd den gang. De var mere end villige. Men de var alle landstingsvælgere. Det blev til et skrift på 228 sider, og blandt dets 16 forfattere var halvdelen lokalhistorikere uden universitetets blå stempel. Men deres bidrag var fuldt på højde med fagmændenes. Det virkede som en smuk bekræftelse på styrken i det nære samspil mellem fagfolk og amatører der foregik inden for Dansk historisk Fællesforenings rammer. Men når det gjaldt Fortid og Nutids normale indhold måtte jeg lægge vægt på at der her blev givet læserne solidt funderet faglig oplysning om fortiden, og det fortrinsvis med bistand af unge kræfter. Sådan tolkede jeg det fornemme navn som Hans Olrik i sin tid havde givet tidsskriftet: Fortid og Nutid. Og så ville jeg gerne – i Johannes V. Jensens ånd – bekræfte de raske i retten til riget.

Selve riget var i min redaktørtid kun dæk-

ket af to almene landsomfattende historiske tidsskrifter, det jeg redigerede og Historisk Tidsskrift der i årene indtil 1944 blev redigeret af Axel Linvald, derefter af Povl Bagge og Astrid Friis. Det bragte dobbelt så mange sider som Fortid og Nutid, i hele perioden fra 1936 til 1946 over 3000 mod Fortid og Nutids 1550 og mindre sider. I Historisk Tidsskrifts redaktion var man mere tøvende end i Fortid og Nutids med at lade de unge komme til. Hvor der i Fortid og Nutid blev åbnet plads for lige mange unge og »ældre« artikelforfattere var der blandt forfatterne af afhandlinger og de såkaldte småstykker i Historisk Tidsskrift i disse år 33 ældre og kun 20 unge, i det sidste bind fra 1945–46 endda 8 ældre og kun 2 unge. Men i løbet af det tiår der var gået havde ganske vist mange af de unge fra 1936 passeret »skels år og alder«. Og hvor forfatterne af anmeldelserne i Fortid og Nutid (bortset fra de to Smidter) fordelte sig mellem 15 ældre og 22 yngre var forholdet i Historisk Tidsskrift det omvendte: 68 ældre og 53 yngre. I det bind der var redigeret af Bagge og Astrid Friis var der dog 10 ældre og 12 yngre anmeldere. Men alt i alt var det store tidsskrifts porte ikke så lette at nå ind ad som Fortid og Nutids.

## 8. Emnernes fordeling

Det måtte naturligvis ligge redaktionen på sinde at få fordelt de emner tidsskriftet ville tage op i et nogenlunde rimeligt forhold til læserkredsens behov. Institutionerne og foreningerne fik tilsendt et antal eksemplarer i forhold til deres medlemsbidrag til Dansk historisk Fællesforening, og dertil kom direkte abonnenter og dem der købte tidsskriftet i boghandelen hvor det var i kommission hos Hagerups Forlag. I programmet fra 1914 havde man angivet at der skulle tages hensyn både til amtssamfundenes, arkivernes og museernes interesser. Derfor havde der lige fra begyndelsen siddet både arkivfolk og museumsmænd i redaktionen.

Da jeg tiltrådte redaktørposten var der netop sket et vældigt opsving i den forhistoriske arkæologi efter at Johannes Brøndsted i



1933 var blevet leder af Nationalmuseets 1. afdeling. Og da der under de foregående redaktører ikke var blevet ofret sideplads på oldtiden fandt jeg tiden inde til at give den en plads i solen. Det gjorde jeg også så eftertrykkeligt at det – som tidligere nævnt – fik dr. Brøndsted til at give mig en – i det foreliggende tilfælde – velfortjent røffel. Men iøvrigt tilstræbte jeg en rimelig balance mellem de forskellige områder. Det lykkedes dog ikke altid.

Ser man igen på årene 1936–46 som en helhed, fordeler artiklerne sig – bortset fra festskriftet til Fabricius 1945 – således på de forskellige områder, idet grænserne naturligvis af og til er flydende: Forhistorisk arkæologi 5, naturvidenskabens bidrag til arkæologi og historie 3, stednavne 2, etnologi 2, museumsforhold 7, arkivforhold 6, landbohistorie 7, forholdet mellem rigshistorie og lokalhistorie 2, opgaver vedrørende besættelsestidens historie 5. Den ret store rest vedrørte spredte, men væsentlige felter.

Særlig vægt lagde jeg på at tidsskriftet fik belyst områder hvor videnskaben havde taget nye og frugtbringende metoder i brug. For arkæologiens vedkommende gav det anledning til Gudmund Hatts tidligere nævnte artikel i den første årgang jeg redigerede. Den viste hvordan hans udgravninger og opmålinger af stolpehuller og digevoldinger havde afdækket hele landsbyer fra jernalderen og deres agersystem. Grundlæggende var også Axel Steensbergs pionerstudier i 1937 om plovtyperne i oldtid og middelalder. De førte til verdenshorisont. Hans datering af Tømmerbyploven måtte ganske vist senere revideres, da Kulstof 14-dateringen og dendrokronologien blev taget i brug herhjemme. Men to vigtige tidligere opdagede naturvidenskabelige metoder til gavn for arkæologien blev der gjort rede for i spidsartikler 1939 og 1940 hvor professor Knud Jessen i en afhandling om »Naturforholdene og Mennesket i Danmarks Oldtid« belyste pollenanalysens værdi som dateringsmiddel, og hvor afdelingsgeolog Werner Christensen – en broder til historikeren Aksel E. Christensen – i en artikel om »Fosfatanalysen i Arkæologiens Tjeneste« påviste at jordens fosforsyreindhold på en for-

bavsende enkel måde kunne afsløre hvor kort eller lang levetid en bosættelse i fortiden havde haft.

På landbohistoriens område var hovedforfatteren Fridlev Skrubbeltrang. Han havde netop i disse år haft sit gennembrud som førstemand på dette felt. En afhandling i 1938 af Sigurd Jensen om »Det 18. Aarhundredes Bondeskifter og deres Kildeværdi« gav ham anledning til året efter i sin artikel »Bondeskifter og Foldudbytte« skarpt at understrege kravene til kritisk holdning over for skifternes opgørelser der utvivlsomt ansatte foldudbyttet for lavt. Derefter fulgte i 1941 »Hoveriindberetninger som Kilde til dansk Landbohistorie« hvor han gjorde opmærksom på hidtil uudnyttede kilder til forståelse af et af 1700-årenes vigtigste sociale misforhold. Skrubbeltrang var også – som nævnt – en flittig anmelder, ikke blot af landbohistorisk litteratur. Hans felt var åbent.

På arkivområdet bragte Holger Hjelholt, Hans Knudsen og Johan Hvidtfeldt en række instruktive artikler. Hjelholt skrev om den nyttige dansk-tyske arkivudveksling der i al fordragelighed fandt sted i 1936. Og i 1943 belyste han privatarkivernes ordning og registrering. Forinden havde Poul Møller i 1937 gjort rede for den indsats der blev gjort af Videnskabernes Selskabs Arkivkommission hvis mål var at sikre privatarkiver. I festskriftet til Fabricius behandlede Hjelholt kilderne til de danske vandmøllers historie. Hans Knudsen udarbejdede og kommenterede i 1943 en registrering over »De danske Raadstueprotokoller og Tingbøger«, og i festskriftet gjorde han rede for »Bygningshistoriske Brandforsikringsarkivalier«. Johan Hvidtfeldt skrev i 1944 om »Borgerbøger«, fortegninger over personer der havde vundet borgerskab. Det var en vigtig kildegruppe der fortjente udgivelse. De her nævnte afhandlinger har været til stor nytte for lokalhistorikerne.

Der var også artikler i disse årgange der vedrørte museerne, men – skønt jeg var startet som museumsmand – ikke i de første år af min redaktørtid. Ved årsmødet i København 1942 holdt Poul Nørlund som ny formand for foreningen et foredrag i anledning af Natio-

nalmuseets 50 års jubilæum, ganske vist mere navnets end samlingernes runde dag, og dette foredrag blev trykt som spidsartikel i samme år.

I de følgende år fulgte museumsartikler tæt på hinanden: Axel Steensberg berettede om Nationalmuseets energiske indsamling af bondekultursager i det foregående årti, og Svend Jespersen om dets etnologiske undersøgelser. I 1943 kom også Margrethe Halds foredrag ved Museumsforeningens årsmøde året før om soveskik og sengetøj, og det blev efterfulgt af Sigvard Skovs artikel om Københavns Snedkerlaugs tegninger der få år tidligere var blevet deponeret i Kunstindustrimuseet. Endnu samme år fik jeg Johs. Brøndsted overtalt til at anmelde Axel Steensbergs disputats om de gamle høstredskaber, en forkortet gengivelse af hans opposition ved doktorhandlingen på Københavns Universitet. Det var faktisk en hel artikel. Det følgende år, 1944, bragte tidsskriftet en afhandling om østjysk pottemageri af Helge Søgaard fra Den gamle By, nybagt doktor fra Aarhus Universitet. Dertil kom et foredrag Holger Rasmussen havde holdt ved Museumsforeningens årsmøde samme år om fiskeriet og museerne. Endelig var der allerede i 1943 efter forslag fra magister Jensen bragt artikler om forholdet mellem skolerne og museerne af W. Bracher og Niels A. Christiansen. De nye regler som var kommet fra undervisningsministeriet vedrørende de statsstøttede eller statsanerkendte lokalmuseer blev også trykt i tidsskriftet 1943.

Museerne var således kommet godt med, men lovlig sent. Og med slagside til København. Det mest kritiske tidspunkt for et styre er som bekendt når det prøver at forbedre sig. Måske havde jeg været lovlig tilbøjelig til at følge samme leveregel som Poul Nørlund spørgesfuldt og dog i alvor havde sluttet sit foredrag ved jubilæet 1942 med: »I en Virksomhed som Nationalmuseet er det ikke Organisationens indre Logik, men de rigtige Medarbejdere paa de rigtige Pladser, der er afgørende for Institutionens Trivsel. Som J. K. Lauridsen hængte sine Billeder op efter de forhaandenværende Søms Metode, saaledes maa Nationalmuseets Arbejde og Organisa-

tion til enhver Tid formes efter de forhaandenværende Kræfters Metode.«

De forhåndenværende kræfter havde været til stede i rigt mål når det gjaldt Fortid og Nutid. Men var de blevet rigtigt udnyttet af redaktionen inden for de knebne ark der stod til rådighed for tidsskriftet?

I november 1945 fik jeg et brev fra Svend Larsen, lederen af Odense Bys offentlige Samlinger, en ivrig talsmand for en styrkelse af provinsmuseernes selvstændighed og kvalitet. Han skrev at P. V. Glob havde en ide om at få lavet et selvstændigt tidsskrift for provinsmuseerne, men Svend Larsen ville foretrække at videreudvikle bestående tidsskrift-rækker. »Jeg kan ikke se rettere end at Fortid og Nutid uden større Vanskelighed maatte kunne komme til at udfylde den tomme Plads. Det vilde være ønskeligt, at det fik et større og mere præsentabelt Format og bedre papir. Det burde bevare Anmeldelser og Kritiker i samme Omfang som nu, men det burde yderligere indeholde Publikationer af almen Interesse fra Arkiver og Museer. Efter at Aarbøger for nordisk Oldkyndighed helt – eller saa godt som helt – har begrænset sig til den forhistoriske Tid, savner vi et Sted, hvor ogsaa andre Emner kan behandles. Ikke mindst nu, hvor Københavns Universitet helt har solgt sin Sjæl til den økonomiske Historieopfattelse, vilde det være en nærliggende Opgave for Fortid og Nutid at tage sig af den kulturhistoriske Forskning, som ogsaa bliver totalt forsømt af Historisk Tidsskrift, og som Kulturminderne kun tager sig af for Københavns Vedkommende. Jeg vilde ønske, at De vilde prøve, om der ikke er en Mulighed for en saadan Udvidelse af Rammerne for Fortid og Nutid.«

I mit svar stod at jeg ville forelægge hans tanker på næste redaktionsmøde. De blev også drøftet i bestyrelsen og stærkt bakket op af dr. Nørlund. Det var medvirkende til at Svend Larsen snart efter kom ind i redaktionsudvalget.

## 9. Afløsning

Allerede to år efter at jeg havde påtaget mig sekretær- og redaktørhvervet kom jeg ved repræsentantmødets middag i restaurant Karnappen i samtale med den jævnaldrende arkivar Johan Hvidtfeldt. Vi fulgtes efter middagen hen ad Strøget og om ad Nikolaj Kirke, og her kom han nærmere ind på de opgaver han mente Fællesforeningen skulle tage op. Da gik det op for mig at hans dynamiske ideer gjorde ham selvskrevet til at afløse mig på sekretærposten – når tiden var inde.

I november 1941 skrev han til mig at når han var nået til ende med presserende opgaver han var i gang med, kunne han godt tænke sig »at vie Fortid og Nutid – et af vore bedste historiske tidsskrifter – en del interesse. Jeg har visse ideer, som jeg synes det kunde være interessant at gøre rede for og faa belyst nærmere i Fortid og Nutid. Det drejer sig om samarbejdet mellem »rigshistorikere« og lokalhistorikere, formerne derfor og nytten deraf. Jeg holdt et foredrag derom i efteråret. Kun løst skitseret, men jeg kunde altsaa tænke mig at uddybe det nærmere engang.«

Lejligheden dertil kom ved repræsentantmødet 1942. I sit foredrag om samarbejdet mellem rigshistorikere og lokalhistorikere slog han til lyd for at Fællesforeningen skulle se at få udarbejdet »en detaljeret oversigt over de emner, som lokalhistorien kan behandle til gavn for den almindelige historie«. To år senere blev planen for den »Håndbog for danske lokalhistorikere« der udkom i årene 1952–56 under Hvidtfeldts redaktion

vedtaget, og jeg kom med i det udvalg under dr. Nørlunds forsæde som forberedte den. Jeg husker den aften efter befrielsen 1945 i Nørlunds hjem, Nationalmuseets daværende direktørbolig i Ny Vestergade, hvor planen om det ledsagende realleksikon blev gennemgået i detaljer og medarbejderne udpeget. Her blev både Nørlund og jeg overbevist om at tiden nu måtte være inde til at Hvidtfeldt indtrådte som sekretær i mit sted.

Dr. Nørlund gik som foreningens formand aldrig i små sko. Gang på gang bemærkede han – både ved bestyrelsesmøderne på Nationalmuseet og på årsmøderne – at Fortid og Nutid nok var et velredigeret tidsskrift, ikke mindst med dets oplysende anmeldelser, men han fandt både dets format og omfang for beskedent. Da Hvidtfeldt efter årsmødet i Helsingør 1946 overtog redaktionen varede det ikke længe inden begge dele blev ændret.

Dr. Nørlund døde allerede i 1951, og nu blev Hvidtfeldt formand. Jørgen Paulsen fra Frederiksborgmuseet overtog sekretær- og redaktørposten. Hvidtfeldt og jeg blev medredaktører sammen med Svend Larsen fra Odense. Jeg deltog dog ikke med samme ildhu i redaktionen som mine forgængere magister Jensen og Gunnar Knudsen. Jeg følte mig tryk ved at de retningslinier som i forståelse med dem havde præget tiåret 1936–46 blev fastholdt under vore efterfølgere – og ved at unge kræfter nu gav Fortid og Nutid en ny ansigtsløftning.

Aktgrundlaget for ovenstående fremstilling findes i Dansk historisk Fællesforenings årgangsordnede arkiv i Rigsarkivet.

